AZERBAYCAN'IN KARABAĞ'I ÖZGÜRLEŞTİRME HAREKÂTINI BÖLGEDEKİ DAYANIŞMANIN PEKİŞTİRİLMESİNDEKİ ROLÜ

Ayşegül GÜLER*

Özet: Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Ermenistan, Azerbaycan'ın hazırlıksız olmasından yararlanmış ve Karabağ'ı işgal etmiştir. Bölgede dayanışmanın geliştirilmesi önemlidir. Türkiye ve Sovyetlerin dağılmasının ardından kurulan genç Türk devletleri kısa sürede gerçek imkânlarıyla, beklentileriyle yüzleşmiş ve ilişkilerini eşit ortaklar temelinde geliştirmeye başlamıştır. Ancak Rusya Federasyonu'nun kısa sürede toparlanıp bölge politikalarında etkin rol oynamaya başlaması bölge devletlerinin ilişkilerin geliştirilmesinde ihtiyatlı davranmasına yol açmıştır. Türkiye-Azerbaycan arasında oluşan iş birliği, Karabağ'ın özgürleştirilmesinde kendini göstermiştir. Çünkü bu olay güvenlik tehdidi olgusunun değişmesine yol açmıştır. Türkiye'nin Azerbaycan'a sağladığı destek iş birliğinin faydalarını göstermiş ve iş birliği alanlarının genişletilmesine hız kazandırmıştır. Çalışmada Karabağ Savaşı'nın seyri, Türkiye'nin bölgedeki rolü ve gelişmelerin Güney Kafkasya ve Orta Asya'daki devletlerde özellikle Türkmenistan'daki etkileri incelenmiştir. Son olarak ise iş birliği hamlelerinin en somut örneklerinden biri olan Türkmenistan'ın Azerbaycan doğal gaz hatları üzerinden ihracat hamlesi başlatması konusu açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Karabağ, Türkiye, Türkmenistan, Dayanışma, Dış Politika*

The Role of Azerbaijan's Operatıon to Liberate Karabakh in Strengthening Solidarity in the Region

Abstract: After the collapse of the Soviet Union, Armenia took advantage of Azerbaijan's unpreparedness and occupied Karabakh. It is important to develop solidarity in the region. Türkiye and the young Turkish states established after the collapse of the Soviet Union soon faced their real possibilities and expectations and started to develop their relations on the basis of equal partners. However, the fact that the Russian Federation recovered in a short period of time and started to play an active role in regional politics caused the regional states to act cautiously in the development of relations. The cooperation between Türkiye and Azerbaijan showed itself in the liberation of Karabakh. Because this incident led to a change in the concept of security threat. Türkiye's support to Azerbaijan has demonstrated the benefits of cooperation. This study analyzes the course of the Karabakh War, Türkiye's role in the region and the impact of the developments on the states in the South Caucasus and Central Asia, especially Turkmenistan. Finally, Turkmenistan's launch of an export move through Azerbaijani natural gas lines, which is one of the most concrete examples of cooperation moves, was announced.

Keywords: *Karabakh, Türkiye, Turkmenistan, Solidarity, Foreign Policy*

Giriş

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla genelde dünyada, özelde ise Orta Asya'da beklenmedik fırsatlar ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin gerilemeye başladığı dönemde Rus Çarlığının doğuya doğru genişlemeye başlaması Türk dünyasının batısıyla doğusu arasında ilişkilerin kesilmesine yol açmıştır. Osmanlı Devleti, o dönemde Türkistan'ın yardım taleplerine karşılık verememiştir. Dolayısıyla Rusların Türkistan'da uyguladığı politikalar Türk dünyasındaki yabancılaşmayı derinleştirmiştir. I. Dünya Savaşı'nda Kafkas cephesiyle Türkistan'la bütünleşme amaçlandıysa da amaca ulaşılamamış ayrıca I. Dünya Savaşı döneminde Rus tehdidinden kaçınmak için Türkiye'ye sığınan Azeri Türkleri teslim ederek Boraltan Köprüsü'nde şehit edilmelerine seyirci kalınmıştır. Soğuk Savaş döneminde Türkistan'ın maruz kaldığı baskılar kulaktan kulağa dolaşsa da gerçek bir girişim yapılamamıştır.

1990'lar yakınlaşma girişimlerinin kısmen başladığı dönemdir. Ancak Türkiye'nin imkanları yeni kurulan devletlerin beklentilerini karşılayacak seviyede değildi. Rusya'nın kısa sürede kendini toparlayıp yakın çevre doktrinini hayata geçirmeye başlaması yakınlaşmaların önünde yeni bir engel oluşturmuştur. Bölgede kurulan bu yeni devletlerin ihtiyaç duydukları yatırımları gerçekleştirecek sermayelerinin ve yetişmiş insan gücünün kısıtlı olması gelişmeyi engellemiştir. Bu noktada Türkiye'nin girişimleri öne çıkmaktadır. Örneğin Türk İşbirliği ve

* Dr. Öğretim Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, aysegulguler@kmu.edu.tr

DOI :10.30546/100981.1.2024.0138

Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) samimi ve şeffaf bir anlayışla, karşılık beklemeksizin, ülkelerin önceliklerini ve ihtiyaçlarını dikkate alan, insan odaklı faaliyetleriyle (TİKA, 2024) yakınlaşma sürecine katkıda bulunmuştur. Ancak bölge jeopolitiği, Rusya ve güç dengesi gözetildiğinde bölge devletleri Türkiye ile ilişkileri geliştirme konusunda ihtiyatlı olmuştur.

Bu çalışmada, Ermenilerin Karabağ'ı işgali ve ilerleyen zamanlarda Azerbaycan'ın 2020 yılında başlattığı Karabağ'ı özgürleştirme harekatının Türkiye'nin savunma sanayinde gerçekleştirdiği atılımlarla bölgede oyun değiştiren bir güç olduğu ilgili yazılar ve resmî açıklamalar değerlendirilmiştir. Öncelikle Karabağ Savaşı, tarafları, siyasi yapıları hakkında bilgi verilmiştir. Bu harekatta Türkiye'nin rolü açıklanmış, Türkiye'nin bölge politikası hakkında uygulamalarında Avrupa'nın destekleyici olmasından bahsedilmiş ve harekatın sonuçlarının bölgedeki devletler arasındaki ilişkilere yansıması özellikle Türkmenistan üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

1.Karabağ'ın Önemi ve Savaşan Tarafların Siyasal Yapısı

Karabağ, Azerbaycan ve Ermenistan açısından özellikle önemli bir bölgedir. Öyle ki 1990 yılından sonraki Güney Kafkasya'da gelişmelerin ana belirleyicilerden biridir. Sovyetler Birliği döneminde birlik üyesi olan Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışma Avrasya'nın donmuş çatışması olarak da adlandırılmaktaydı. Aslında sorun Sovyetler Birliği'nin çöküşünden dört yıl önce 1987 yılı sonlarında başlamış ve giderek yoğunlaşmıştır. İlerleyen dönemde Sovyetler Birliği dağılmış, Azerbaycan ve Ermenistan bağımsız devletler haline gelmiş ve sorun daha da tırmanmıştır. Ortaya çıkan çatışma Dağlık Karabağ topraklarından çevreye de yayılmış ve etnik temizliğin zeminini oluşturmuştur (Cornell, 2017: 1).

Ermenilerin devlet olma süreci ve jeopolitik konumu önemlidir. 1990'ların ortasında Ermenistan-Azerbaycan anlaşmazlığı Kafkasya ve çevresinde jeostratejik uyumun ana ayrım çizgisi haline gelmiştir. Bir tarafta Ermenistan, Rusya ve İran'ı birbirine bağlayan kuzey-güney ekseni vardır. Diğer tarafta ise Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan'dan oluşan ve birçok yönden Amerika Birleşik Devletleri tarafından desteklenen doğu-batı ekseni vardır. Sovyetler Birliği çöktüğünde Güney Kafkasya'nın jeopolitik önemi batılı güçler için hemen anlaşılabilir ve ulaşılabilir değildi. Çünkü bölge konusunda uzmanlık azdı ve bölge onlar için savaşan tarafların oluşturduğu bataklık gibi görünmekteydi. Ayrıca Güney Kafkasya'yı Rusya'nın arka bahçesi olarak görme eğilimi bulunmaktaydı. Dolayısıyla bölgedeki çatışmalar hem bu gerekçeler nedeniyle hem de batının gündeminde daha önemli konuların olduğu bir dönemde meydana geldiği için bölgede batının ilgisi hemen oluşmamıştır (Cornell, 2017: 12).

1991 yılında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan 2022 verilerine göre 10.358.074 nüfusa (UNDP, 2022b) ve 86,600 km^2 yüzölçümüne sahiptir. Ekonomisi petrole dayalı olan ülke, petrol, petrol ürünleri, doğal gaz, çelik, demir cevheri gibi endüstri alanlarında ticaret yapmaktadır. Önemli ihracat ortakları İtalya, Türkiye, İsrail iken, ithalat alanında İngiltere, Rusya ve Türkiye ile ortaklıkları vardır (CIA, 2024). Azerbaycan'ın Rusya, İran, Gürcistan ile kara sınır kapısı bulunmaktadır. Ayrıca Kazakistan ve Türkmenistan ile deniz yolları gümrük geçişi bulunmaktadır (Financial and Legal Consulting of The CIS Regional Cluster, 2024). Bunların dışında Türkiye ile Azerbaycan, Iğdır ile Nahçıvan arasındaki Dilucu Sınır Kapısı ile birbirine bağlanmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2024).

1991 Eylül'ünde yapılan halk oylaması sonucu da bağımsızlığını ilan eden Başkenti Erivan olan Ermenistan ise, Kafkas cumhuriyetlerinin en küçüğüdür. Nüfusu 2022 verilerine göre 2.780.469 (UNDP, 2022a) ve yüz ölçümü 29.743 km^2'dir. Türkiye ile kara sınırı uzunluğu ise 311 km olup bu sınır Türkiye'nin dördüncü uzunluktaki kara sınırıdır. Gümrü'yü Türkiye'ye bağlayan Akyaka Demiryolu sınır kapısı ve Iğdır'da Alican karayolu sınır kapısı bulunmaktadır. Sovyetlerin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Ermenistan

bölgedeki jeopolitik konumu nedeniyle Rusya ile batılı güçlerin mücadele alnına dönüşmüştür. Yöneticilerin ise Karabağ kökenli olmaları ve diasporanın baskısı nedeniyle Karabağ bölgesini ilhak etme amacı 1990 sonrasında siyasetinin ana konusu haline gelmiştir. Sovyetlerin dağılmasıyla bölgeden çekilen Rus kuvvetleri I. Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi silah ve cephanelerini Ermenilere bırakarak Karabağ'da mücadelenin kaderini belirlemiş ve askeri teşkilatı bulunmayan Azerbaycan'ın mağlup edilmesine doğrudan destek sağlamıştır.

Diğer bir ifadeyle Rusya'nın Kafkasya'da stratejik öneme sahip müttefiki olan Ermenistan, Karabağ'ı işgalinde askeri olarak Rusya tarafından desteklenmiştir (Askerov, 2020: 70). Bağımsızlık sonrası dönemde batı dünyasının desteğini sağlayan Ermenistan, güvenliği konusunda tamamen Rusya'ya bağımlı hale gelmiştir. Ancak Ermenistan'ın batı dünyasıyla yakınlaşma hamleleri, Rusya Federasyonu'nun Ukrayna Savaşı'nda beklemediği bir koalisyon direnişiyle karşılaşması Karabağ politikalarının yeniden şekillenmesine neden olmuştur.

Rusya'nın politika değişikliğinde Kafkasya'nın doğal kaynaklar açısından zengin tek ülkesi olan Azerbaycan'ın oynadığı rolü vurgulamak önemlidir. Azerbaycan özellikle son dönemde Güney Kafkasya'da ilgi odağı ve Hazar havzasında önemli bir oyuncu haline gelmiştir. Azerbaycan'ın boru hatlarını genişletme politikası siyasi irade ile birleşince hem Azerbaycan petrol ve doğal gazı hem de Orta Asya'nın kaynakları batı pazarlarına taşınma imkânı bulmuştur. Bu bakımdan Azerbaycan Avrupa ile Orta Asya arasında enerji bağlantısı taşıyan stratejik bir köprü haline gelmiştir (Zeynalov, 2012: 17-18).

2. Azerbaycan'ın Karabağ'ı Özgürleştirme Harekâtı ve Türkiye'nin Rolü

Kafkasya'nın kilit önemi doğu-batı, kuzey-güney ulaşım ve ticaret koridorlarının kesişme noktasındaki kritik coğrafi konumundan kaynaklanmaktadır. Kafkasya; Karadeniz ve Hazar Denizi arasında, Avrupa ile Asya arasında, Rusya ile Ortadoğu arasında bir bağlantı veya tampon bölge oluşturmaktadır. Günümüz uluslararası ilişkilerinde Kafkasya, Avrupa'yı Orta Asya ve ötesine bağlayan doğu-batı koridorunun ağzında yer alan ayrıca uluslararası siyasette önemli roller oynayan güçler olan Rusya, İran ve Türkiye'nin kesişme noktasında bulunduğu için değerlidir (Cornell, 2017: 13). Diğer taraftan bölgedeki Türk devletlerinin aralarındaki bağlantı 13 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Kars Antlaşması'yla ve Ermenistan'ın İran sınırına kadar genişletilmesiyle kesilmiştir. Devam eden süreçte önce Sovyetler Birliği üyesi olan sonra da bağımsız olan bölgedeki devletler zaman içinde politikalarını belirlemeye başlamıştır.

Karabağ sorun oluşturan bir konu olmuştur. Ancak diplomatik ilişkileri olmayan Azerbaycan ve Ermenistan Karabağ'daki sorunlarını kendi başlarına çözemeyecek noktadaydı. Çünkü çok sayıda dış paydaşın etkisi ve çıkarlarını dikkate almak zorundaydılar (Babayev, 2020: 23-26). Bölgeyi tehdit eden zorluklar düşünüldüğünde AB, Rusya ve ABD arasında Güney Kafkasya politikalarının belirlenmesi için tamamlayıcı ilişkilere ihtiyaç duyulmaktaydı. Ancak böyle bir tamamlayıcı ve ortak dış politika mümkün olamamıştır (Ghazaryan, 2013:18). Aslında uluslararası örgütler ve üçüncü ülkeler Dağlık Karabağ'ın hala Azerbaycan'a ait olduğunu ve askerlerin işgal altındaki bölgelerden çekilmesi gerektiği görüşünü defalarca vurgulamıştı. Uluslararası örgütler ve ülkelerin, gelişmekte olan Azerbaycan'da stratejik etki alanlarını güçlendirmeyi ve doğal kaynakların güvence altına alınmasını (Krüger, 2010: xii) istedikleri için böyle davrandıkları düşünülse bile bu durum bölge huzuru için uygun olacak bir durumdur.

Karabağ'da çatışmanın başladığı 1990'lardan bu yana Azerbaycan da Ermenistan da hızla askeri kapasitelerini artırmaya başlamıştır. Rusya iki tarafın da silah tedarikçisi ve bölgede barışı koruma güçlerinin ana sağlayıcısıdır. İki ülke arasında düşmanlığın sona erdirilmesi konusunda Rusya'nın isteksiz davranması fikirlerini savunanlar yanında Ukrayna

Savaşı'na odaklanmasının Ermenistan'ı destekleme konusundaki ilgiyi azalttığını iddia edenler de vardır (CSIS, 2023).

Azerbaycan'ın ise petrol ve doğal gaz gelirlerinden önemli gelirler elde etmesi Türkiye gibi müttefiklerinin desteğiyle yeniden silahlanıp güçlenmesini sağlamıştır. Bu güçlenme 2020 yılında Bakü'nün İkinci Dağlık Karabağ Savaşı'nı (France24, 2023) ya da diğer adıyla Karabağ'ı Özgürleştirme Harekâtını başlatma güvenini sağlamıştır. Çünkü Sovyetlerin dağılmasından sonra hazırlıksız yakalanan Azerbaycan, Ermenistan karşısında bölgedeki topraklarını boşaltmak zorunda kalmıştı. Azerbaycan bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren Türkiye ile ilişkilerini askeri, ekonomik ve siyasi alanlarda geliştirmeye başlamıştır. Türkiye ile ilişkilerin gelişmesi askeri iş birliği alanında da olmuş ve bu durum Azerbaycan ordusunun NATO standartlarında oluşturulmasını sağlamıştır. Türkiye'nin 2000 yıllarından itibaren atılım yaptığı savunma sanayi ürünleriyle, ön şartsız olarak Azerbaycan ordusu desteklenmiştir.

Aslında yıllar süren aralıklı çatışmalar olmuştur. Ancak 2020 yılında İkinci Karabağ Savaşı başlamıştır. Azerbaycan, tarihi müttefiki olan Türkiye'nin desteğiyle 44 gün içinde Karabağ topraklarının bir kısmını geri almıştır (CNN, 2023). 1990'ların başında bu savaş alanında çok başarılı olamayan Azerbaycan Karabağ Savaşıyla, Ermenilerin işgal ettiği bölgeyi kısa zamanda geri kazanmış, yenilginin ardından Ermenistan bölge topraklarını Azerbaycan'a bırakmak zorunda kalmıştır. Analistler Azerbaycan'ın bu sefer savaş alanında neden bu kadar başarılı olduğunu üç faktörle açıklamaktadır: teknoloji, taktik ve Türkiye (*Radio Free Europe Radio Liberty, 2020).* Karabağ konusuna Türkiye'nin desteğiyle özellikle Bayraktar TB-2 insansız hava araçları sayesinde Azerbaycan, Ermenistan'a karşı askeri üstünlük sağlayabilmiştir (CSIS, 2023). TB-2'ler Azerbaycan'ın sistemlerine hedefleme bilgisi iletmesi ve gerektiğinde daha yüksek taşıma kapasitesine sahip silahlar kullanılmasına imkân tanımıştır. Bu durum hava üstünlüğünün ve birbirine bağlı insansız sistemlerin uygulanmasının savaşta etkili olabileceğini göstermiştir (Jones, Harrington ve Reld, 2022:13-15). Buna ek olarak Bakü, Türkiye'nin en yakın ortakları olan Pakistan ve Katar'ın da desteğini almaktadır (CSIS, 2023).

Azerbaycan'ın bu başarısında Türkiye'nin desteği çok önemlidir. Türkiye, Bakü'nün kendi egemen topraklarında gerekli gördüğü her türlü tedbiri alma hakkına sahip olduğunu söyleyerek desteğini belirtmiştir (Vasilyeva, 2023). Karabağ konusunda Bakü'nün başarısında Rusya'nın bölgesel konumunun zayıflaması da etkilidir. Çünkü Rusya, Ukrayna saldırısı başlatmasından bu yana Kafkasya'da geleneksel polis rolünü sürdürmekte zorlanmaktadır. Savaş nedeniyle batı, Rusya'ya yaptırım uygulamıştır. Batının uyguladığı yaptırımları atlatabilmek için imkân tanıyan ülkelerden biri Azerbaycan'dır. Azerbaycan Ukrayna'daki savaş için askeri malzeme transferine müsaade etmektedir. Gelişmeler neticesinde Rusya'nın Ermenistan'a verdiği destek giderek azalmıştır. Bunda Ermenistan'ın son dönemde Rusya'dan uzaklaşarak güvenlik garantisi için batıya yaklaşması da etkili olmuştur (France24, 2023).

Rusya ve Türkiye bölgede daha etkin olmak istese de Karabağ konusunda batının katılımının nispeten sınırlı tutulması konusunda hemfikirdir. İran ise ülkesindeki Azerilerin Azerbaycan ile yakınlaşma ihtimalini ve Zengezur kara ulaşım koridorunun inşasını istememektedir. Zira bu koridor Nahçıvan'la Azerbaycan'ı birleştirmekle kalmayacak Türkiye'nin Türk dünyasına açılan kapısı olacaktır. İran iki taraf arasında arabuluculuk yapmaya hazır olduğunu söylese de aslında Ermenistan'dan yana tavır almaktadır. ABD ise Ermeni diasporasının müdahale etme konusunda baskısına maruz kalmıştır. Aslında ABD iki ülkeye de silah satmıştır. Ancak ABD Azerbaycan'ın saldırısına karşı sesini yükseltmiş ve Azerbaycan'ı Ermeni güvenlik ve demokrasisine karşı saldırıdan dolayı eleştirmiştir. Avrupa ise bölgede askeri müdahale konusunda isteksiz davranmıştır. Azerbaycan ile doğrudan çatışmadan kaçınan Avrupa, enerji güvenliğini düşünmektedir. Çünkü Azerbaycan, Güney

Gaz Koridoru ile Avrupa'nın en büyük enerji temin eden ülkelerinden biri haline gelmiştir. Bu eğilim Avrupa, Rus bağımlılığından uzaklaştıkça artacaktır (CSIS, 2023).

Nitekim gelişmeler Azerbaycan açısından Karabağ zaferiyle sonuçlanmıştır. Azerbaycan'ın Karabağ zaferinden sonra Orta Koridoru geliştirmek amacıyla Kazakistan, Türkiye ve Gürcistan ile yakın iş birlikleri kurulmuştur. Orta Koridorun geliştirilmesine yönelik yol haritası belirlenmiştir. Ayrıca güvenilir bir ticaret yolu olarak Bakü-Nahçıvan-Kars demiryolu da bölgesel iş birliğinin derinleşmesine ve yaşam standartlarının iyileştirilmesine hizmet edecektir. Bu yolun inşası için Azerbaycan ile Türkiye 2023 yılında protokol imzalanmıştır. Proje Nahçıvan ile Azerbaycan arasında bağlantı kurulması ve malların Avrupa'ya taşınması açısından önemlidir (President of the Republic of Azerbaijan, 2023). Bunlara ek olarak Karabağ Savaşı sonrası 2023 Eylül'ünde Türkiye ve Azerbaycan devlet başkanlarının katılımıyla Iğdır-Nahçıvan Doğal Gaz Boru Hattı Projesinin temelleri atılmıştır. Projenin kapsamlı normalleşmeyi sağlayacağı, enerji alanındaki ortaklığı derinleştireceği ve Avrupa enerji arz güvenliğine katkıda bulunacağı düşünülmektedir (Euronews, 2023). Türkiye'nin desteği Azerbaycan'ın zaferi açısından çok önemli olmuştur. Yakın savunma iş birlikleri iki ülke arasında bağları güçlendirmiştir. Azerbaycan askeri kapasitesini güçlendirme konusunda Türkiye'ye güvenmektedir. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki askeri ittifak yanında demiryolu ve enerji sektöründeki stratejik alt yapı iş birlikleri Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki önemini göstermektedir. Türkiye ayrıca Türk Devletleri Teşkilatı yoluyla Güney Kafkasya ve Orta Asya'yı birbirine bağlamada temel rol oynamaktadır (Azizi ve Isachenko, 2023:2-3). Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin derinleştirilmesi Türk devletleri arasındaki ilişkilerin geleceğine ışık tutmaktadır. 1990'lı yıllarda yaşanan hayal kırıklıkları ve mevcut ilişkileri korumanın yararlı olacağı kanaati yerini Türk Devletleri Teşkilatı'nın bölge politikalarının belirlenmesinde başat rol oynaması gerektiği fikrine evrilmesini sağlamıştır. Ayrıca askeri kabiliyetlerin devletlerarası ilişkilerde ana belirleyici güç olduğu bir kez daha anlaşılmıştır.

Harekatın Ermenistan açısından sonuçları daha farklı olmuştur. Karabağ Harekâtı konusunda Erivan'da protestocular Rusya-Ermenistan arasındaki askeri iş birliği antlaşmasının açık hükümlerine rağmen barışı koruma görevini yerine getirmediği ve Ermenileri korumadığı için Rusya Büyükelçiliğinde toplanmışlardır. Rusya'da konuyu değerlendirenler açısından ise durum biraz farklı olmuştur. Rus propagandacılarından bazıları Azerbaycan'ın harekâtına sevinmiştir. Hatta Rusya'nın RT TV kanalının başkanı olan Ermeni kökenli Margarita Simonyan, batılı güçlere yakınlaştığı için Paşinyan'a hain bile demiştir (Vasilyeva, 2023).

Özetle Karabağ zaferiyle bölgedeki devletlerarası ilişkiler sağlam temeller üzerinde derinleşmeye ve gelişmeye devam etmektedir. Dayanışmanın bütün bölgenin refahına katkıda bulunduğu görülmüştür. Hazar petrol ve doğal gazının taşınması ve ihracatındaki rolüyle Türkiye, enerji merkezi olma yolundadır. ABD, AB ve diğer ülkeler ulusal güvenlik kaygıları nedeniyle Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarına erişimi teşvik etme yönünde çaba sarf etmektedir (Caspian Policy Center, 2020). Batının enerji arz güvenliği, bölgede istikrarı gerektirmektedir. İstikrar ortamı ülkelerin kaynaklarını halkların refahını artırmak için yatırıma dönüştürmelerine imkân verecektir.

3. Karabağ Harekatı'nın Türkmenistan Üzerindeki Etkileri

Avrasya'nın merkezinde yer alan Türkmenistan, dünya doğal gaz rezervleri bakımından dördüncü sıradadır. Türkmenistan için Çin, doğal gaz ihracatında önemli bir pazardır. Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan (TAPI) boru hattı inşası devam eden ülkede, gaz ihracatının tek müşteriye bağımlı olması bir risktir (The World Bank, 2024). Türkmenistan özellikle doğal gaz ihraç edebilmek için yeni pazarlara ihtiyaç duymaktadır. Bu doğrultuda yakın zamanda yaşanan Azerbaycan'ın Karabağ'ı özgürleştirme harekâtı

önemlidir. Çünkü Karabağ konusunun Azerbaycan lehine ilerlemiş olması, özgürleştirme harekatının başarıya ulaşması, bu başarı yolunda Türkiye'nin destekleyici olması önem taşımaktadır. Türkiye Azerbaycan'a mümkün olan şekilde her türlü desteği yapmış ve yakın müttefik olarak yanında yer almıştır. Türkiye'nin bu desteği bölge ülkeleri açısından dikkate değerdir. Çünkü Rusya'nın bölgedeki hâkim durumu ve yönlendirici etkisi düşünüldüğünde bölge devletleri Rusya'nın politikalarına bağımlı kalmaktaydı. Ancak Karabağ bu bağlılığın değişebileceğini göstermiştir. Kafkasya ve Orta Asya dahil olmak üzere geniş alanda hâkim olan Rusya'nın etkisinin, bölge devletlerinin desteklenmesi durumunda azalabileceği görülmüştür. Bu yüzden Azerbaycan'ın Karabağ'ı özgürleştirme harekatının bölgede ve Türk dünyasındaki dayanışmayı pekiştirmesinde ve özgüvenin geliştirilmesindeki rolü fazladır. Çünkü Rusya'nın bölgeyi kontrol kabiliyetinin sınırlandığı ve Türkiye'nin bölgedeki gelişmelerde dengeleyici güce sahip olduğu görülmüştür.

2009 yılında oluşturulan Türk Devletleri Teşkilatı'nın bölgede oynadığı roller önemlidir. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye'nin üye olduğu teşkilatta, Macaristan, Türkmenistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti gözlemci üyelerdir. 2023'te Kazakistan Astana'da gerçekleştirilen 10. Zirvede yayınlanan bildiri önemlidir. Zirveye üye ülke temsilcileri yanında Türkmenistan Milli Halk Maslahatı Başkanı Gurbanguly Berdimuhamedov da katılmıştır. Zirvede Türk Dünyası Vizyonu 2024 doğrultusunda iş birliği ve dayanışma taahhütleri yer almıştır. Üye devletlerin güvenlik ve istikrarını güçlendirmeyi amaçlayarak bölgesel ve küresel konularda istişareler yapılmasının önemi vurgulanmıştır. Tüm üye ve gözlemci devletlerin ekonomik iş birliğini geliştirmek amacıyla ortak çabaların devamlılığı ticaret, ulaştırma, yatırım gibi girişimlerin teşvik edilmesinin önemi vurgulanmıştır. 2023 yılı zirvesi bildirisinin ekonomik ve sektörel iş birliği başlığındaki 48., 56. ve 58. maddeler enerji kaynaklarının transferi ve ilişkilerin geliştirilmesi açısından önemlidir. İlişkilerin çok yönlü geliştirilmesinin ön şartı ulaşım imkanlarının artırılmasıdır.

48. maddede "üye Devletleri, Türk bölgesinde verimli, istikrarlı ve kesintisiz taşımacılık faaliyetleri için taşımacılık maliyetlerini düşürmeye, transit geçiş izinlerinin sayısını artırmaya ve fiziki olmayan diğer engelleri ortadan kaldırmaya ve bu yönde daha fazla adım atmaya teşvik ettiklerini", 56. maddede "üye Devletlerin ilgili kurumlarına Trans-Hazar Uluslararası Doğu-Batı Orta Koridoru boyunca ulaştırma faaliyetlerini kolaylaştırmaya yönelik çabalarını sürdürmeleri, ayrıca fiziki ve dijital ulaşım altyapısı projelerinin geliştirilmesine odaklanarak Üye ve Gözlemci Devletler arasında ulaştırma işbirliğini desteklemeleri talimatını verdiklerini", 58. maddede "TDT Üye Devletleri arasında ulaştırma alanındaki işbirliğinin artırılması için gerekli adımların atılması çağrısında bulunduklarını, TDT 7. Ulaştırma Bakanları Toplantısının ve bu doğrultuda Azerbaycan'ın ev sahipliğinde Zengilan şehrinde "Uluslararası Taşımacılık Lojistik Koridorları: Zengilan'dan Kalkınma Atılımları" konulu Uluslararası Konferansın düzenlenmesini teşvik ettiklerini" (Türk Devletleri Teşkilatı, 2023) ifadeleri yer almıştır.

Karabağ zaferine kadar ilişkilerin geliştirilmesine ihtiyatlı yaklaşan Türkmenistan'da ise Türkiye-Azerbaycan-Türkmenistan Devlet Başkanları Birinci Zirvesi yapılmıştır. Türkiye Devleti Cumhurbaşkanı Erdoğan bu zirvede, Karabağ'ın 30 yıllık işgaline son veren savaş neticesinde bölge ve Türk dünyası için kardeşlik bağlarının güçlendiğini, stratejik avantajların pekişeceğini, gelişen yeni imkanlarla bölge istikrarını sağlayabileceklerini ifade etmiştir. Ayrıca Türk Devletleri Teşkilatı'nın önemini, teşkilata gözlemci üye olarak katılan Türkmenistan'ın tam üyelik sürecinin kısa sürede tamamlanmasının teşkilata güç katacağını belirtmiştir. Birinci Zirvede ulaştırma imkanlarının iyileştirilmesi, ticaret hacminin artması, Lapis-Lazuli transit taşımacılık koridoru gibi bölgesel iş birlikleri sayesinde bölgesel istikrarın sağlanacağı vurgulanmıştır. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve Güney Gaz Koridoru gibi yollarla Hazar gazı Avrupa'ya taşınmaktadır. Türkmenistan doğal gazı da

mevcut hatlara entegre edilerek batıya bu şekilde boru hatlarıyla taşınabilir. Türkiye, bu amaç doğrultusunda Türkmenistan ve Azerbaycan ile iş birliğine hazır olduğunu belirtmiştir. Doğal gaz yanında ülkeler arasında elektrik ticaretinin geliştirilmesi konusuna da çalışma başlatılması planlanmıştır. Türkmenistan ve Azerbaycan'dan Türkiye'ye elektrik nakli konusunda çalışma yapılmasıyla (Dünya, 2022) Türk sanayisinin ihtiyaç duyduğu enerji ihtiyacının kısa sürede sağlanması amaçlanmaktadır.

Yine bu doğrultuda Türkiye'nin ev sahipliğinde 1-3 Mart 2024 yılında Antalya'da düzenlenen Diplomasi Forumunda gerçekleştirilen temaslar da önemlidir. Devlet başkanları, bakanlar, iş insanları, medya temsilcileri gibi geniş katılımcıların yer aldığı forumun ana teması kriz döneminde diplomasiyi öne çıkarmak olarak belirlenmiştir. Forumda devam eden savaşlar, terörizm, düzensiz göç, yabancı düşmanlığı gibi sorunların uluslararası düzene duyulan güveni sarstığı, küresel etkileri olan bu gelişmelere karşı diplomasi yoluyla etkin şekilde karşılık verilebilmesinin yollarının arandığı belirtilmiştir (Antalya Diplomacy Forum, 2024). Türkiye Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanı Alparslan Bayraktar Antalya Diplomasi Forumu kapsamında X hesabından Türkmenistan ile ilgili yaptığı açıklamada "iki ülkenin doğal gaz alanında iş birliğine ivme katacak bir Mutabakat Zaptı ile hidrokarbon alanında yapacağımız ortaklıklara temel teşkil edecek bir Niyet Beyanı imzaladık. Atılan imzalarla Türkmen gazının önce Türkiye'ye, sonrasında küresel piyasalara sevkini hedefliyoruz" (Bayraktar, 2024) demiştir. Buna göre Türkiye ile Türkmenistan arasında anlaşma imzalanmış böylece Türkmenistan doğal gazı dünya pazarlarına Türkiye üzerinden taşınacaktır.

Peki dünya pazarlarına Türkmen gazı neden daha önce taşınmamıştır? Neden Karabağ'ı özgürleştirme harekâtından sonra olabileceği mümkün görülmüştür? Aslında bu soruların genel olarak cevabı bölgedeki Rus etkisidir. Yani Türkmenistan'ın bölgedeki Rus etkisi nedeniyle Avrupa'ya doğal gaz ihraç etme konusunda çekinceleri vardı. Böyle bir adıma Rusya'nın müsaade etmeyeceğini düşünüyordu. Öyleyse bu düşünceyi değiştiren gelişme neydi, neden Rusya'nın etkisinin azaldığı düşünülmüştü? Bu düşünceyi ve durumu değiştiren olay Rusya-Ukrayna Savaşı'dır. Çünkü Avrupa Birliği Rusya'ya bağımlılığını sona erdirmeyi istediği için alternatif kaynaklardan gaz temin etmeye çabalamaktadır. Bu doğrultuda AB, Azerbaycan ile mutabakat zaptı imzalamış, gaz ithalatını artırmayı amaçlamıştır. Yine Türkmen gazının mevcut boru hatları üzerinden Türkiye ve Avrupa'ya geçişi AB için önemli bir gelişme olacaktır. Normalde Türkmenistan'ın Avrupa'ya gaz ihraç etmesi Rusya'yı misilleme yapmaya ve Avrupa gaz pazarındaki hakimiyetini korumaya sevk etmeliydi. Ancak değişen dengelerde Çin, Rus doğal gazının büyük bir müşterisi haline gelmişti ve artık Çin ana ihracat pazarı olmuştu. Gelişmelere bu açıdan bakan Rusya, Türkmen gazının batıya gitmesini engellemeyecek ve Çin'e gaz ihracatında fiyat dinamiklerinin düşmemesini tercih edecektir. Rusya'nın Çin'e doğal gaz satması, Türkmenistan'ın ihracatını çeşitlendirmek istemesine yol açmıştır. Dolayısıyla Türkmen gazı Avrupa pazarlarına ulaştığında ihracatı da çeşitlenmiş olacaktır (Nikkei Asia, 2024).

Nitekim Ukrayna-Rusya Savaşı Avrupa enerji kaynaklarında çeşitlilik isteğine yol açmıştır. Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya uzanan Güney Gaz Koridoru enerji alanındaki ilişkileri geliştirmiştir. Bugün Azerbaycan doğal gaz ihracatının % 50'sini Avrupa ülkelerine yapmaktadır. İlerleyen dönemlerde Avrupa'ya gönderilen doğal gaz hacminin artacağı öngörüldüğü için boru hatlarının kapasitesinin artırılması gerekmektedir. Bunun için ek yatırımlara ihtiyaç duyulduğunu ifade eden Azerbaycan, AB için güvenli ve istikrarlı enerji tedarikçisi olduğunu söylemiştir. Caspian Barrel Petrol Araştırmaları Merkezi Başkanı İlham Şaban, Azerbaycan'ın 2020 yılından beri Avrupa'ya gaz ihraç ettiğini, Hazar'ın diğer ülkelerinin petrol ve doğal gazının Azerbaycan üzerinden transit taşındığını, Kazakistan ve Türkmenistan enerji kaynaklarının Azerbaycan ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya güvenli şekilde iletilebileceğini açıklamıştır (TRT Haber, 2024a). Bu amaçla Türkmen gazının Türkiye'ye ulaştırılmasında üç seçenek mevcuttur. Birincisi Türkmen

gazının swap yoluyla İran üzerinden Türkiye'ye gelmesi, ikincisi Türkmen gazının İran ve Azerbaycan üzerinden yine swap yoluyla Türkiye'ye gelmesi, üçüncüsü ise daha sürdürülebilir ve büyük kapasiteli olan Türkmen gazının Hazar geçişli bir boru hattıyla Türkiye'ye gelmesidir (TRT Haber, 2024b). Kazan kazan yaklaşımıyla ticari ilişkilerin çeşitlenmesi ve artması siyasi ilişkilerin istikrarlı şekilde geliştirilmesini gerektirmektedir. Ticari yakınlaşmalar ise toplumların birbirlerini yeniden tanımaları ve yakınlaşmalarına zemin hazırlayacaktır.

Sonuç

Güney Kafkasya ve Orta Asya Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği etkisinde kalmıştır. Soğuk Savaş sonrasında ise 1990'lı yıllarla birlikte bağımsız olan bölge devletleri, komünizm döneminde uygulanmış olan ekonomik yatırım politikaları nedeniyle serbest piyasa ekonomisine geçişte zorlanmıştır. Soğuk Savaş sonrası yeni kurulan devletlerin beklentilerinin karşılanamaması hayal kırıklıklarını beraberinde getirmiştir. Bölgedeki gelişmelere Türkiye'nin doğrudan müdahil olamaması Rusya'nın bölge devletleri üzerindeki denetimine imkân vermiştir. Türkiye ile bölge devletlerin ilişkilerinin uzun süre kopuk olması yabancılaşmaya yol açmıştır. İlerleyen dönemlerde Türkiye-Azerbaycan arasında gelişen ekonomik ve askeri alandaki iş birliği bölge devletleri arasında ilişkilerin geliştirilmesine örnek olmuştur. Ancak yine de Türkiye kısa sürede bölgeyle ilgili bilgi birikiminin yetersiz olduğunu görmüş ve ekonomik ilişkiler kadar kültürel ilişkilerin geliştirilmesine de ağırlık vermiştir.

Azerbaycan'ın Karabağ'ı özgürleştirme harekâtı bu noktada etkili olmuştur. Türkiye, bu savaşta Azerbaycan'a mümkün olduğunca gereken desteği sağlamıştır. Bu destek ise savaşın gidişatını etkilemiş ve Azerbaycan lehine sonuçlanmasına neden olmuştur. Türkiye'nin eşit ortaklar temelinde geliştirmeye çalıştığı ilişkilerin değeri, Karabağ'ın özgürleştirilme hamlesinde kendini göstermiş ve samimiyetini ortaya koymuştur. Netice olarak da bölge devletleri arasında yürütülen ekonomik, siyasi ve askeri iş birliği faaliyetleri ivme kazanmıştır. Bu gelişme ve iş birliği Türkmenistan için de geçerli olmuştur. Çünkü zengin doğal gaz kaynaklarına sahip olan Türkmenistan pazar çeşitliliği isterken bu konuda Karabağ Savaşı'na kadar bir girişimi olmamıştır. Dolayısıyla Rusya'yı kaybetmemek adına ilişkilere ihtiyatlı yaklaşan Türkmenistan'ın, Avrupa pazarına açılma hamlesi başlatması Karabağ Savaşı'nın özgüveni artırdığının somut bir ifadesi olmuştur.

Sonuç olarak Türkmenistan doğal gazı batı devletleri açısından da önemlidir. Bunun önemini Ukrayna Savaşı'nda daha net anlayan, Rusya'nın enerji arz kesintilerine maruz kalmak istemeyen Avrupa devletleri alternatif enerji sağlamak istemektedir. Bu yüzden batının enerji ihtiyacı Türkiye'nin Türkistan politikalarının Avrupa tarafından kısmen desteklenmesini sağlamıştır. Çünkü Türkmenistan doğal gazının yeni yatırımlarla devreye alınması Türkiye ve Avrupa'ya yeterli miktarda doğal gaz tedarik edebilecek rezervi garanti altına alınmasını sağlayacaktır. Bunun yanında ekonomi istikrarın gereği olarak bölgeye yönelik dış müdahale girişimlerinin de önü kesilecektir. Ayrıca ekonomik iş birliği ilişkileri ortak savunma iş birliği teşkilatına evrilebilecek ve böylece bölgeye barışçıl bir iklim hâkim olacaktır.

KAYNAKÇA

Antalya Diplomacy Forum (2024). https://antalyadf.org/adf-2024/, Erişim Tarihi:02.04.2024.

Askerov, Ali (2020). The Nagorno Karabakh Conflict: The Beginning of the Soviet End, (ed) Ali Askerov, Stefan Brooks, Lasha Tchantouridze, *Post-Soviet Conflicts The Thirty Years Crisis* içinde ss.55-83, Lanham, Boulder, New York, London: Lexington Books.

Azizi, Hamidreza, Isachenko, Daria (2023). Turkey-Iran Rivalry in the Changing Geopolitics of the South Caucasus, https://www.swp-

berlin.org/publications/products/comments/2023C49_Turkey_Iran_Rivalry.pdf , Erişim Tarihi:03.01.2024.

Babayev, Azer (2020). Nagorno-Karabakh: The Genesis and Dynamics of the Conflict, (ed) Azer Babayev, Bruno Schoch, Hans-Joachim Spanger, *The Nagorno-Karabakh Deadlock Insights from successful conflict settlements* içinde ss.17-39, Wiesbaden: Springer VS.

Bayraktar, Alparslan (2024). https://twitter.com/aBayraktar1/status/1763527713338380315, Erişim Tarihi:23.03.2024.

Caspian Policy Center (2020). 25 Years After the "Contract of the Century": The Implications for Caspian Energy, https://www.caspianpolicy.org/research/articles/25-years-after-the-contract-of-the-century-the-implications-for-caspian-energy, Erişim Tarihi:15.11.2023.

CIA, (2024). The World Factbook, https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/azerbaijan/summaries/ , Erişim Tarihi:10.04.2024.

CNN (2023). https://edition.cnn.com/2023/09/28/europe/nagorno-karabakh-officially-dissolve-intl/index.html, Erişim Tarihi:14.11.2023.

CSIS (2023). https://www.csis.org/analysis/renewed-nagorno-karabakh-conflict-reading-between-front-lines, Erişim Tarihi:14.11.2023.

Cornell, Svante E. (2017). The Armenian-Azerbaijani Conflict and European Security, (ed) Svante E. Cornell, *The International Politics of the Armenian-Azerbaijani Conflict The Original "Frozen Conflict" European Security* içinde ss.1-23, USA: Springer Nature.

Dünya, (2022). https://www.dunya.com/ekonomi/cumhurbaskani-erdogandan-turkmen-gazi-aciklamasi-haberi-677333, Erişim Tarihi:02.01.2024.

Euronews (2023). https://tr.euronews.com/2023/09/25/erdogan-nahcivan-zirvesinde-konustu-ermenistandan-artik-samimi-adimlar-bekliyoruz, Erişim Tarihi:10.02.2024.

Financial and Legal Consulting of The CIS Regional Cluster (2024). http://www.az-customs.net/az/oformlenie2.htm, Erişim Tarihi:16.02.2024.

France24 (2023). https://www.france24.com/en/asia-pacific/20230921-checkmate-in-nagorno-karabakh-how-azerbaijan-got-armenia-to-back-down, Erişim Tarihi:16.01.2024.

Ghazaryan, Sargis (2013). Background: Setting the Geopolitical Stage, (ed) Michael Kambeck, Sargis Ghazaryan, *Europe's Next Avoidable War Nagorno-Karabakh* içinde ss.10-24, US: Palgrave Macmillan.

Jones, Seth G, Jake Harrington, Christopher K. Reld (2022). Combıned Arms Warfare And Unmanned Aircraft Systems: A New Era Of Strategıc Competition, https://www.jstor.org/stable/resrep44867.6?seq=1, Erişim Tarihi:15.11.2023.

Krüger, Heiko (2010). *The Nagorno-Karabakh Conflict A Legal Analysis*, London & New York: Springer.

Nikkei Asia (2024). https://asia.nikkei.com/Business/Energy/Turkmenistan-signs-gas-deal-with-Turkey-eyeing-European-sales, Erişim Tarihi:04.03.2024.

President of the Republic of Azerbaijan (2023). https://president.az/en/pages/view/azerbaijan/silkroad, Erişim Tarihi:04.01.2024.

Radio Free Europe Radio Liberty (2020). https://www.rferl.org/a/technology-tactics-and-turkish-advice-lead-azerbaijan-to-victory-in-nagorno-karabakh/30949158.html*, Erişim Tarihi:18.07.2023.*

T.C. Ticaret Bakanlığı (2024). https://gurbulak.ticaret.gov.tr/kurumsal/baglanti-mudurluklerimiz/dilucu-gumruk-mudurlugu, Erişim Tarihi:16.02.2024.

The World Bank (2024). https://www.worldbank.org/en/country/turkmenistan/overview, Erişim Tarihi:05.01.2024.

TİKA (2024). https://tika.gov.tr/kurumumuz/hakkimizda/, Erişim Tarihi:04.02.2024.

TRT Haber (2024a). https://www.trthaber.com/haber/dunya/turk-devletlerinin-enerjisi-ve-avrupanin-ilgisi-azerbaycan-839050.html, Erişim Tarihi:25.02.2024.

TRT Haber (2024b). https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/turkmen-gazinin-turkiye-ve-avrupa-pazarina-girisi-icin-calismalar-hiz-kazandi-845449.html, Erişim Tarihi:21.03.2024.

Türk Devletleri Teşkilatı (2023). Türk Devletleri Teşkilatı 10. Zirve Bildirisi Astana, https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/10-zirve-bildirisi-2023-21-tr.pdf, Erişim Tarihi:14.01.2024.

UNDP, (2022a). Human Development Reports, Armenia, https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/ARM Erişim Tarihi:05.01.2024.

UNDP, (2022b). Human Development Reports Azerbaijan, https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/AZE Erişim Tarihi:13.04.2024.

Vasilyeva, Nataliya (2023). Azerbaijan-Armenia: Baku's forces demand total surrender with full-blown war feared, https://www.telegraph.co.uk/world-news/2023/09/19/azerbaijan-anti-terrorist-operations-nagorno-karabakh-live/, Erişim Tarihi:04.01.2024.

Zeynalov, Fazil (2012). *The Nagorno-Karabakh Conflict: towards a just peace or inevitable war a historical,, geopolitical and legal approach*, (pre.) Emmanuel Caulier, Paris: L'Harmattan.